

RESUME

Article's **"Senses for Institutional Economy"** written by **Davit Iakobidze** and **Elene Menabde-Jobadze** aim is to introduce readers trends of institutional economy and find out perspectives related to reality of economic. The issue is important, as institutional economy is not popular even between academics. Despite of the fact that this theory can help us determine internal nature of current economic processes, institutional economy is rarely used clarify issues. When Georgian economy develops on basis of market principles and on academic circle classical economic theory dominates and lays down theoretical foundations of economic politics, it is important to study other economic theories. Those will help us understand better current processes in economic. Also lets us to help responsible persons develop political directions and mechanisms.

Key Words: Institutional economy, Theory of economic, New institutionalism, Economic politics.

საკვანძო სიტყვები: ინსტიტუციური ეკონომიკა, ეკონომიკური თეორია, ახალი ინსტიტუციონალიზმი, ეკონომიკური პოლიტიკა.

* * * *

მიმდინარე, 2020 წელს, 100 წელი შესრულდა სიტყვაშეთანხმების „ინსტიტუციური ეკონომიკა“ წარმოშობიდან. 1920 წელს, ამერიკის ეკონომისტთა ასოციაციის შეკრებაზე, **ვოლტონ ჰამილტონმა** ერთიანი, ყოვლისმომცველი ეკონომიკური თეორიის დაფუძნების მიზნით, გამოიყენა ეს ტერმინი და მას შემდეგ იგი აღნიშნავს ეკონომიკური თეორიის ერთ-ერთ მძლავრ მიმართულებას, რომელიც ისტორიის გარკვეულ მონაკვეთებში განსაზღვრავდა მაკროეკონომიკური განვითარების ტენდენციებს აშშ-ში და სხვა ქვეყნებში.

ინსტიტუციური ეკონომიკა, განსაკუთრებით აქტუალური ხდება ეკონომიკური რეცესიებისა და დიდი სოციალური კატასტროფების დროს, როდესაც ადამიანების დიდი ჯგუფების ქცევის მოტივებისა და ქვეყნების შესაძლებლობების ანალიზის საფუძველზე, იგი ხელს უწყობს შემუშავდეს ეკონომიკური პოლიტიკის სწორი პარადიგმა და ასეთი საბაზრო „ჩაგრდნისდან“ გამოსვლისათვის საჭირო მექანიზმები. ამჯერად, როდესაც მსოფლიო მოიცვა COVID-19 პანდემიამ, როდესაც დეფორმირებულია სოციალურ ურთიერთობათა მთელი სისტემა, კარგადაა მოსაფიქრებელი კატასტროფით გამოწვე-

ული დეფორმაციების დაძლევის მექანიზმები და ორგანიზაციული ფორმები. ამ თვალსაზრისით, მიგვაჩნია, რომ ინსტიტუციურმა ეკონომიკურმა თეორიამ შესაძლებელია გაგვინიოს დიდი დახმარება. ამიტომ წინამდებარე სტატია ისახავს ორ მიზანს:

1) მივაქციოთ ყურადღება ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის შესაძლებლობებს იმისთვის, რომ შევძლოთ შემუშავდეს ეკონომიკური პოლიტიკის ახალი, პოსტპანდემიური პერიოდისთვის მისაღები ეკონომიკური პარადიგმა;

2) ახალ სიტუაციაში გავიაზროთ ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის საფუძვლისეული ფუნდამენტალური მნიშვნელობის მახასიათებლები.

1. რა არის ინსტიტუციური ეკონომიკა? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა არც ისე მარტივია. ინსტიტუციონალ ეკონომისტებს არასდროს არ გამოუკვეთავთ თავიანთი კვლევის საგანი, როგორც განსაკუთრებული ფენომენი. მას შემდეგ, რაც ადამ სმიტმა ადამიანების სიმდიდრის შესახებ მოძღვრება შექმნა, ეკონომიკური მეცნიერების შესწავლის ობიექტი გახდა „ადამიანების სიმდიდრე“ და მკვლევარების ძალისხმევა უპირატესად კვლევის მეთოდების სრულყოფის მიმართულებით წარიმართა. ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის მიმდევრები, სხვა თეორიული მიმართულებების წარმომადგენლებისგან იმით განსხვავდებოდნენ, რომ შეუძლებლად მიაჩნდათ ეკონომიკური შინაარსის მქონე რეალური მოვლენების სრულყოფილად განხილვა სხვა საზოგადოებრივ ურთიერთობებთან მათი კავშირების შესწავლის გარეშე.

ეკონომიკური შინაარსის მატარებელი მოვლენები საერთო საზოგადოებრივ გარსში არსებობენ და შესაბამისად მათზე დიდ გავლენას ახდენს ყოფიერების, როგორც ტექნოლოგიური, ასევე სოციალური, იურიდიული, პოლიტიკური და მორალური ასპექტები. ამიტომ, ეკონომიკურ კონტრაგენტებს შორის დამოკიდებულებების შესწავლა უნდა ხორციელდებოდეს იმ კონკრეტულობაში (მრავალმხრივობაში), როგორადაც მათ არსებული საზოგადოებრივი პრაქტიკა წარმოგვიდგენს და დაუშვებელია აბსტრაგირება ადამიანების ქცევის არსებული წესებიდან. მათი ეს ამოსავალი დებულება საყოველთაოდ მისაღები ხდება ბიოლოგიებისა და ფსიქოლოგებისთვის. კერძოდ, ცნობილი ეტოლოგი **კონრად ლორენცი** ამბობს: „ადამიანის ქცევა არის მთელი საზოგადოებრივი სისტემის ფუნქცია, რომელიც თავისი არსითა და გამოვლენის განსაკუთრებული ფორმებით ისტორიული განვითარების

შედეგად აღმოცენდება“. (Конрад Лоренц 10. 5). ხოლო „მთელი საზოგადოებრივი სისტემა“ თავის განვითარების ციკლების (ჰომეოსტაზის) ისტორიულ გზაზე იძენს ცვლად და მოქნილ სტრუქტურას, რომლის ცალკეული ელემენტებიც სხვადასხვა ინსტიტუტების ფორმებით გამოვლინდებიან.

ამგვარად, დაწყებული ტორსტენ ვებლენიდან, გაგრძელებული ჯონ გელბრეიტი და თანამედროვე ინსტიტუციონალისტების ჩათვლით, გამოქვეყნებულ ნაშრომებს გასდევს მთავარი, ამ მეცნიერული მიმართულების განმსაზღვრელი ფილოსოფია. კერძოდ, „იძულებითი შერჩევის საფუძველზე, ადამიანების ჩვეულებრივ შეხედულებებზე და საგნებზე ზემოქმედების გზით, დღევანდელი აყალიბებს სხვანაირ ინსტიტუტებს და ამგვარად ცვლის ან ანაზღაურებს თვალსაზრისებს ან სულიერ პოზიციებს, რომელიც წარსულიდან მოგვყვება მემკვიდრეობით.“ (Торстен Веблен 8. 202). იგივე მოსაზრებას მტკიცედ ეყრდნობა თანამედროვე, ახალი ინსტიტუციონალიზმიც. ამიტომ, ამ მიმართულების სხვა ეკონომიკურ თეორიებთან ერთგვარ წყალგამყოფად შეიძლება ჩაითვალოს, იმის მტკიცება, რომ ინსტიტუტები ადამიანებზე ახდენენ ფუნდამენტურ გავლენას, მათზე (ადამიანებზე) მოქმედებს ინდივიდუალური და კულტურული სიტუაციები, ამიტომ, მათი აზრით, ეკონომიკაში რაციონალურობის, წონასწორობის, სარგებლობის მაქსიმიზაციის თეორია არის მცდარი და არაადექვატური. ე.ი. ადამიანის ეკონომიკური აქტივობა არ არის მთლიანად მის შესაძლებლობებზე დამოკიდებული, ხშირად მისი საქმიანობა რაციონალურობას მოკლებულია და ბაზარზე კონკურენტული წონასწორობა კი აბსტრაქტული განზომილებაა, რეალურად ის არ არსებობს და ეკონომიკური კონტრაგენტების საქმიანობაც არაა მიმართული შედეგების მაქსიმიზაციისაკენ.

ეკონომიკის განვითარების შესახებ ინსტიტუციონალისტური ხედვები გულისხმობს სისტემურობას, და ცალკე აღებულ ეკონომიკურ ურთიერთობებს განიხილავს მის ზოგად სოციალურ გარსში, პოლიტიკის, მორალის და სამართლებრივ ურთიერთობისაგან აბსტრაგირების გარეშე. ანუ, იმ მრავალმხრივობით, იმ კონკრეტულობაში, რომელითაც ისინი არიან წარმოდგენილი. ამიტომ შეიძლება ვთქვათ, რომ ინსტიტუციურ ეკონომიკას ვუწოდებთ ეკონომიკური თეორიისა და პრაქტიკის ისეთ მიმართულებას, რომელიც დაფუძნებულია:

1. საზოგადოებაში არსებულ ტრადიციულ ქცევებსა და ნორმებზე;
 2. ამ ნორმებისა და ქცევების საფუძველზე წარმოქმნილი კანონების, ორგანიზაციების და დაწესებულებების მოქმედების კვლევაზე.
- ეს ზოგადი პრინციპები აერთიანებს ეკონომისტების დიდ ჯგუფს, რომლებიც თავიანთ თავს ინსტიტუციონალური ეკონომიკის მიმართულებას მიაკუთვნებენ.

გასული საუკუნის ბოლო პერიოდში ინსტიტუციონალისტებს შორის გაჩნდა ერთი ჯგუფი, რომლებმაც საკუთარ მეცნიერულ ხედვებს ახალი ინსტიტუციონალიზმი უწოდეს. მათ შორის მნიშვნელოვანი ფიგურები, ოლივერ ულიამსონი, რომელმაც პირველმა გამოიყენა ტერმინი „ახალი ეკონომიკური ინსტიტუციონალიზმი“, რონალდ კოუსი, დონალდ ნორტი, ეველინა ოსტრომი ნობელის პრემიის ლაურეატები გახდნენ.

ახალ ინსტიტუციონალისტებს მიაჩნიათ, რომ სხვადასხვა ეკონომიკური თეორიის განვითარების პროცესში, მიმდინარე ერთგვარი კონვერგენციის საფუძველზე, ინსტიტუციონალიზმის რიგი პრინციპული დებულებები თავსებადი გახდა ნეოკლასიკური ეკონომიკური სკოლისთვის. შესაბამისად, აუცილებელი გახდა ინსტიტუციონალური ეკონომიკის ახლებური გააზრება.

ამიტომ, ამ სტატიის მიზანია, მკითხველებს გააცნოს ეკონომიკური თეორიის ინსტიტუციონალური მიმართულების დღევანდელი ტენდენციები და ჩვენს ეკონომიკურ რეალობასთან დაკავშირებით, გაარკვიოს მისი პერსპექტივები. ამ საკითხის აქტუალობას ისიც ზრდის, რომ ჩვენს აკადემიურ წრეებში, ინსტიტუციური ეკონომიკა არაა პოპულარული. მიუხედავად იმისა, რომ ამ თეორიას შეუძლია დაგვეხმაროს ჩვენთან მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების შინაგანი ბუნების დადგენაში, მას ნაკლებად იყენებენ ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხების გარკვევისას. და უბრალოდ, როდესაც საქართველოს ეკონომიკა ვითარდება საბაზრო პრინციპების საფუძველზე, ხოლო კლასიკური ეკონომიკური თეორია უალტერნატივოდ ბატონდება ჩვენს აკადემიურ წრეებში და ძირითადად აყალიბებს ქვეყანაში ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიულ საფუძვლებს, მნიშვნელოვანი ხდება სხვა ეკონომიკური თეორიების გაცნობაც, რომლებიც საშუალებას მოგვცემს უკეთესად გავიზნოთ ჩვენს ეკონომიკაში მიმდინარე პროცესები და დავხმაროთ ეკონომიკაზე პასუხისმგებელ პირებს პოლიტიკური მიმართულებებისა და მექანიზმების შემუშავებაში.

ასეთია, პირველი მიახლოებით, ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის ზოგადი დახასიათება, ახლა შევეცდებით უფრო დეტალურად გავარკვიოთ მისი მთავარი ფუნდამენტური ხასიათის მახასიათებლები.

2. ინსტიტუციური ეკონომიკა კლასიკური ეკონომიკური თეორიის ალტერნატივა. ინსტიტუციურ ეკონომიკას ხშირად, მათ შორის საქართველოშიც, კლასიკური ეკონომიკური თეორიის ალტერნატივადაც სახავენ (გ. მალაშხია. 3., ე. მენაბდე-ჯობაძე 4.). ამის მიზეზია ის, რომ ინსტიტუციური ეკონომიკა კლასიკური ეკონომიკური მოძღვრებისგან განსხვავებით მიიჩნევენ, რომ:

1. ეკონომიკა არაა საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი, მთავარი ფაქტორი, არამედ იგი სხვა, პოლიტიკურ, იურიდიულ, მორალურ და ა.შ.

ფაქტორებთან კომპლექსში უნდა განიხილებოდეს;

2. ეკონომიკა წმინდა სახით აბსტრაქტულ ცნებათა ერთობლიობას წარმოდგენს, რომელსაც შეუძლია ახსნას რომელიმე მოვლენა, მაგრამ რეალურად რას წარმოადგენს ეს მოვლენა, ამის განსაზღვრა არ ძალუძს, ამიტომ ყოველი რეალური ეკონომიკური პროცესი, მოვლენა, საჭიროა განიხილებოდეს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ჭრილში, იურიდიულ, პოლიტიკურ, მორალურ ასპექტთა ურთიერთკავშირში;

3. ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიისათვის კლასიკურ და ნეოკლასიკურ ეკონომიკაში გაბატონებული აზრის საპირისპიროდ, ადამიანი არ არის რაციონალურად მოქმედი სუბიექტი, იგი საკუთარ შესაძლებლობებს ავლენს საზოგადოებაში არსებულ ინსტიტუტებში და მისი ქცევა განპირობებულია არსებული ტრადიციებით და ჩვეულებებით.

მართლაც, ძირეული საკითხების ასეთი, ფუნდამენტალურად განხვავებული წარმოდგენა, ინსტიტუციურ ეკონომიკას ანიჭებს იმ მნიშვნელობას, რის გამოც, იგი კლასიკური ეკონომიკური სკოლის ერთგვარ ალტერნატივად წარმოდგება.

ამავე დროს, ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიისადმი ასეთი მიდგომა, საკამათოა, რადგან ეს თეორია ეკონომიკის კვლევის სხვა მიმართულებებთან (ნეოკლასიკური, ნეოკეინსური, ლიბერტარიანული, ბიჰევიორული და ა.შ.) ერთად იძლევა შესაძლებლობას უფრო სრულად, სიღრმისეულად შევისწავლოთ მიმდინარე ეკონომიკური პროცესები. გარდა ამისა, ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის შესწავლა სრულიადაც არ გულისხმობს უარი ეთქვათ ეკონომიკური კვლევის ნეოკლასიკურ ან ბიჰევიორულ მეთოდებზე. პირიქით, როგორც გასული საუკუნის დასაწყისში მიიჩნევდნენ, ინსტიტუციონალური თეორია არის, ის სამეცნიერო მიმდინარეობა, რომელსაც შეუძლია გააერთიანოს ეკონომიკის კვლევის სხვადასხვა მიმართულებები და საფუძველი შეუქმნას ერთიან ეკონომიკურ თეორიას. ანუ შეუძლია გააერთიანოს სხვადასხვა მეთოდოლოგიურ საფუძველზე მდგარი ეკონომისტები და შექმნას ერთიანი მეცნიერული გარემო.

მიუხედავად ამისა, ინსტიტუციური თეორიის სხვა ეკონომიკური მოძღვრებების მიმართ ალტერნატიულ ფორმატში წარმოდგენას, საქართველოს დღევანდლობაში აზრი აქვს და რამდენადმე აქტუალურიცაა. საქმე ისაა, რომ ჩვენს ქვეყანაში მოქმედ პოლიტიკურ პარტიებს და სხვა საზოგადოებრივ ინსტიტუტებს, გარდა კლასიკური ეკონომიკური თეორიისა, სხვა მიმართულებების მიღება უჭირთ. ამას ამყარებს ის რეალობაც, რომ ჩვენი ქვეყნის უმაღლეს სასწავლებლებში ეკონომიკური თეორია ისწავლება, უმეტეს შემთხვევაში, ნეოკლასიკური სკოლის წარმომადგენელთა თარგმნილი სახელმძღვანელოებით. დღეისათვის საქართველოში, მას შემდეგ რაც მარქსისტულ მოძღვრებაზე ხელალებით ითქვა უარი და „ნაბან წყალს ბავშვიც

გადავაყოლეთ“, როგორც სამეურნეო ცხოვრებაში, ასევე აკადემიურ გარემოში ბატონობს ავსტრიული სკოლის მიმდევართა შეხედულებების საფუძველზე შექმნილი წარმოდგენები და შეინიშნება სხვა ეკონომიკური სკოლების ერთგვარი მიუღებლობა. შესაბამისად, ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია აღიქმება, როგორც არსებული გაბატონებული მიმართულების ერთგვარი ალტერნატივა. მაგრამ თუ ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია გახდება ქვეყანაში ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავების მეცნიერული საფუძველი, იგი თავისი მეთოდოლოგიური პრინციპებიდან გამომდინარე, არ გააუქმებს სხვა ეკონომიკური თეორიების გამოყენების საჭიროებას. პირიქით, მათ როგორც მნიშვნელოვან სამეცნიერო მიმართულებებს, თავის ადგილს მიუჩენს ქვეყნის სამეურნეო აღმშენებლობის პროცესში.

ჩვენს ქვეყანაში ამის მაგალითი არსებობს. როდესაც საქართველოში ეკონომიკური პოლიტიკის მთავარი პასუხისმგებელი პირი ინსტიტუციონალისტი კახა ბენდუქიძე (საქართველოს ეკონომიკის მინისტრი 2005-2006 წწ.) იყო, მასთან სრულიად მშვიდად თანამშრომლობდნენ კლასიკური ეკონომიკური სკოლის მიმდევრებიც და ლიბერტარიანული ლადო გურგენიძეც (საქართველოს პრემიერ მინისტრი). ჩვენ კარგად გვესმის, რომ განსხვავებული მსოფლმხედველური მიმართულების თეორიების გაერთიანება შეუძლებელია, მაგრამ მათი წარმომადგენლების ერთმანეთისადმი დამოკიდებულების შეცვლა და ურთიერთმიუღებლობის დისკუსიიდან თანამშრომლობის არეალში გადასვლა შესაძლებელია. ამის კარგი მაგალითია, **ეველინ ოსტრომის (Елино́р Остро́м 13.)** მცდელობა ეპოვნა ადამ სმითისა და თომას ჰობსის თეორიებს შორის შეხების წერტილები და ემპირიული კვლევების ბაზაზე, ეჩვენებინა „რაციონალურ ადამიანსა“ და „სახელმწიფო ლევიათანს“ შორის არსებული მტკიცე შინაგანი კავშირი.

ინსტიტუციონალისტებს კარგად ესმით, რომ ახალი ფაქტების გამოვლენისა და გაანალიზების საშუალებით, მეცნიერების განვითარება ერთი მეცნიერების მეორით შეცვლის გზით კი არ ხდება, არამედ იცვლება მეცნიერული პარადიგმა, მეცნიერული თეორიის აგების ეტალონი. შესაბამისად ეკონომიკურ თეორიას როდესაც იყენებენ ეკონომიკური პოლიტიკის მეცნიერულ საფუძველად, მისი ძირითადი სტრატეგიების გააზრების საშუალებად, კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში ახლებური მიდგომების აუცილებლობა იჩენს თავს და შესაძლებელია სხვადასხვა ეკონომიკური თეორიების ურთიერთჩანაცვლება.

ამიტომ დღეს, როდესაც ჩვენ ეკონომიკაში ვხედავთ მოვლენებს, რომელიც კორონა ვირუსის პანდემიის შედეგად გამოწვეული საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მთელი სისტემის დეფორმაციის შედეგად მოგვევლინა, დღის წესრიგში დგება ეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელი სამეცნიე-

რო პარადიგმის ცვლილება, რაშიც ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის დიდი სამსხურის განევა შეუძლია.

საქართველო რთული რელიეფური და კლიმატური პირობების ქვეყანაა. აქ განსახლებული მოსახლეობა რესურსებისადმი განსაკუთრებული, სპეციფიკური დამოკიდებულებით და ტრადიციულად არსებული სამეურნეო სტრუქტურების ორგანიზაციული თავისებურებებით ხასიათდება. მაგალითად, თუშების მომთაბარე მეცხვარეობა გამოირჩევა ამ სამეურნეო სივრცისთვის დამახასიათებელი ურთიერთობათა სისტემით, რომელიც იმდენად უნივერსალურია, ორგანულადაა მორგებული ტექნოლოგიურ პროცესს (მომთაბარე მეცხვარეობის პროდუქციის წარმოებას და რეალიზაციას), რომ მასზე არსებითი ზემოქმედება ვერ მოახდინა ვერც კაპიტალისტურმა და ვერც სოციალისტურმა სამეურნეო სისტემებმა. იგი დღესაც ერთ-ერთ აქტიურ, სოციალურ-ეკონომიკურ ინსტიტუტად რჩება, რომელსაც აქვს შინაგანი უნარი ორგანულად ჩაერთოს ქვეყნის ერთიან მაკროეკონომიკურ სისტემაში.

ასეთივე თავისებურებებით ხასიათდება ზემო სვანეთისა და ხევსურეთის სამეურნეო სივრცეებიც. სამეწარმეო საქმიანობის ასეთი თავისებურება ბუნებრივ რესურსების გამოყენების, მასზე საკუთრების უფლებების თავისებურებებით გამოიხატება და აქედან გამომდინარე ურთიერთობათა სისტემის მდგრადობით. შესაბამისად, როდესაც საუბარს ვინყვებთ საქართველოს მაკროეკონომიკური სისტემის ინკლუზიურ ორგანიზაციაზე, არ შეიძლება ყურადღება არ მივაქციოთ, აქ საუკუნეობით არსებულ ტრადიციულ სამეურნეო ურთიერთობებს.

დღეისათვის შეინიშნება ერთგვარი დუალიზმი. ამ სამეურნეო სივრცეში შევდივართ კლასიკური ეკონომიკური თეორიის საფუძველზე, მაგრამ იძულებული ვხდებით ანგარიში გავუწიოთ საუკუნეობით არსებულ ტრადიციებს და კლასიკური ეკონომიკური თეორიისგან აღარაფერი რჩება. საკმარისია გავიხსენოთ კოდორის ხეობაში, მოსახლეობის ძალისხმევით, ჰესის მშენებლობის შეჩერება. ანდა მოსახლეობის მიერ, სვანეთსა და რაჭაში ანალოგიური მშენებლობების ბლოკირება. ამდენად ცხადია, როდესაც სივრცეში შევდივართ ამ რეგიონისთვის ახალი ტექნოლოგიური სიახლეებით (ტურიზმი, ენერგეტიკა, საშენი მასალების წარმოება და ა.შ.), აქ არსებული საუკუნეობრივი ტრადიციები არა მარტო გასათვალისწინებელია, არამედ შესაძლებელია ახალი წამოწყებების ამოსავალ მომენტადაც იქცეს.

3. ინსტიტუციური ეკონომიკის დაფუძნება. ინსტიტუციური ეკონომიკის ფუძემდებელია ამერიკელი მეცნიერი **ტორსტენ ვებლენი**, რომლის ნაშრომებმაც სათავე დაუდო ეკონომიკური პროცესების კვლევის ამ საინტერესო მიმართულებას. ვებლენის მიერ 1889 წელს გამოცემულმა ნაშრომმა, „უმაქნისთა კლასის თეორია: ინსტიტუციების ეკონომიკური გამოკვლევა“ (**Torsten Веблен. 8**), ერთი მხრივ, ეპოქალური მნიშვნელობა შეიძინა და მრავალი ეკონომისტის, სოციოლოგისა და ანთროპოლოგის მეცნიერული კვლევის მაპროვოცირებელი აღმოჩნდა. მეორე მხრივ, სტილისტური სირთული-სა და ანალიზის ახალი მეთოდის გამო, აქ გაცხადებული იდეები ნელა იკვლევდნენ გზას და რთულად მკვიდრდებოდნენ ამერიკის აკადემიურ წრეებში. ტორსტენ ვებლენის მიმდევარი ეკონომისტებისა და მათთან შემოქმედებითად დაკავშირებული მეცნიერების, იურისტების, სოციოლოგების, ფსიქოლოგების, ანთროპოლოგების, ისტორიკოსების და სხვ. მკვლევარების ძალისხმევით, ინსტიტუციური ეკონომიკის პრინციპული მნიშვნელობის დებულებებმა თანდათანობით დიდი პოპულარულობა შეიძინა და საყოველთაო აღიარება მოიპოვა.

გარდა ამისა, მეოცე საუკუნის დასაწყისის ეკონომიკურმა კრიზისებმა, გართულებულმა სამეურნეო სიტუაციებმა, საზოგადოებას თვალნათლივ დაანახა ამ თეორიის ცხოველყოფილობა. ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის მიმდევარი ეკონომისტები თეთრი სახლის კონსულტანტები გახდნენ. მათ ეს პოზიცია თითქმის მეოცე საუკუნის სამოციან წლებამდე ეჭირათ.

შესაბამისად, ამ პერიოდში გამოიკვეთა ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის კვლევის საგანი და მეთოდი, განისაზღვრა მისი ისტორიული მნიშვნელობა.

1918 წელს, ამერიკის ეკონომისტთა ასოციაციის კრებაზე, **ვოლტონ ჰამილტონმა (Volton Hamilton 5.)** თავის მოხსენებაში პირველად გამოიყენა სიტყვაშეთანხმება „ინსტიტუციური ეკონომიკა“. მანვე ჩამოაყალიბა ამ ახალი ეკონომიკური თეორიის მნიშვნელობა. მისი აზრით:

1. ინსტიტუციური ეკონომიკა ერთადერთია, რომელსაც ძალუძს გააერთიანოს ყველა ეკონომიკური თეორია;

2. მხოლოდ ინსტიტუციურ ეკონომიკას შეუძლია გვიჩვენოს, თუ როგორ ჩნდება ცალკეული ელემენტებისაგან ერთიანი სისტემა.

იგი შეეცადა დაესაბუთებინა, რომ:

1. ეკონომიკური თეორიის საგანი არის ინსტიტუტები;

2. ეკონომიკური თეორიის მოვალეობაა იკვლევდეს პროცესების შინაარსს;

3. იგი უნდა ეყრდნობოდეს ადამიანის ქცევის მისაღებ თეორიას.

ცხადია ჰამილტონის ამ ცნობილი გამოსვლის შემდეგ დიდი დრო გავიდა, მაგრამ მის მიერ ჩამოყალიბებულმა აზრებმა გაუძლეს დროის მსვლელობას და ცოტაოდენო კორექტირების შემდეგ, ინგლისელმა პროფესორმა **ჯეფრი ჰოგსონმა (Geoffrey Hodgson 6.)** 2000 წელს გამოაქვეყნა ინსტიტუციური ეკონომიკის ხუთი მახასიათებელი, რომლებიც ნიშანდობლივია ამ მიმართულების კვლევებისათვის:

1. ინსტიტუციონალისტების თვალსაზრისით ეკონომიკა არის თავისი შინაარსით პოზიტიური მეცნიერება და მიუხედავად იმისა, რომ იგი შეიმუშავებს პრაქტიკული მნიშვნელობის თეორიას, მას არა აქვს პოლიტიკური წინადადების სახე. მისთვის განმსაზღვრელია არა ის, თუ როგორი უნდა იყოს ეკონომიკა, არამედ ის, თუ რას წარმოადგენს ეკონომიკა დღეს და რატომაა ისეთი, როგორიც არის;

2. ინსტიტუციური ეკონომიკა ფართოდ იყენებს სხვა მეცნიერებებში, განსაკუთრებით, სოციოლოგიაში, ფსიქოლოგიაში და ანთროპოლოგიაში შემუშავებულ იდეებს და წინადადებებს კვლევის მეთოდების გაძლიერებისა და ადამიანის ქცევის უფრო ღრმა შესწავლის მიზნით. ამასთან, ახალ ინსტიტუციონალისტებს მიაჩნიათ, რომ კვლევის ეკონომიკური მეთოდებიც ფართოდ გამოიყენება სხვა მეცნიერებების მიერ;

3. ინსტიტუტები არის ნებისმიერი ეკონომიკის ძირეული ელემენტები, ამიტომ ინსტიტუციური ეკონომიკის უმთავრესი ამოცანაა შევისწავლოს ისინი, მათი განვითარების და ახლების წარმოქმნის პირობები და შინაგანი მახასიათებლები. გარკვევის ადამიანების ეკონომიკური აქტივობის შინაარსობრივი ატრიბუტები ინსტიტუტების ფუნქციონირების პირობებში და ასახოს ინსტიტუტების ზეგავლენა მოცემულ საზოგადოებაზე;

4. ეკონომიკა არის ღია ევოლუციური სისტემა, ვითარდება ბუნებრივ გარემოში და განიცდის ტექნოლოგიის ზემოქმედებას. ადამიანის ბუნებაზე ზემოქმედების (ტექნოლოგიის) პროცესი ევოლუციურია და ამ პროცესში ადამიანებს შორის წარმოქმნილი ურთიერთობებიც იცვლებიან, შესაბამისად ეკონომიკა შეისწავლის როგორც ბუნებაზე ზემოქმედების პროცესში წარმოქმნილ ეკონომიკურ კავშირურთიერთობებს, ასევე იკვლევს საკუთრივ მოქმედ სუბიექტთა შორის ჩამოყალიბებული კავშირების ეკონომიკურ შინაარსსაც. ამიტომ ეკონომიკური მოვლენები განიხილება სოციალური, კულტურული, პოლიტიკური და ხელისუფლებითი ურთიერთობების ფართო კომპლექსში;

5. ინსტიტუტები ადამიანებზე ახდენენ ფუნდამენტალურ გავლენებს, მათზე (ადამიანებზე) მოქმედებს ინდივიდუალური და კულტურული სიტუაციები. ამიტომ ადამიანის ქცევები იმ საზოგადოებრივ გარემოში, რომელთანაც იგი ურთიერთობს ინსტიტუტების მეშვეობით ყოველთვის რაციონალური არ არის, რადგანაც ექვემდებარება ინსტიტუტების მიერ განსაზღვრულ პირობებს და ნორმებს.

ჯეფრი ჰოგსონის მიერ ჩამოყალიბებული ინსტიტუციური ეკონომიკის ეს ხუთი მახასიათებელი, მიუხედავად იმისა, რომ ახალი ინსტიტუციონალიზმის წარმომადგენლები შეეცადნენ გარკვეული კორექტირება შეეტანათ ამ დებულებებში, დღესაც განასხვავებს ინსტიტუციონური ეკონომიკის წარმომადგენლებს დანარჩენი მკვლევარებისგან.

ამგვარად, ინსტიტუციური ეკონომიკის მნიშვნე-

ლოვანი წარმომადგენლები მიიჩნევენ, რომ სწორედ ამ ხუთი პრინციპული მნიშვნელობის მახასიათებლით განისაზღვრება ინსტიტუციური ეკონომიკის სტრუქტურული თავისებურება და ანიჭებს მას ერთიან სისტემურ ხასიათს. მართალია შესაძლებელია, რომელიმე მათგანი ჩამოყალიბდეს სხვა რექციით, კერძოდ, ინსტიტუციონალური ეკონომიკის თეორიის რომელიმე ავტორიტეტულმა წარმომადგენელმა შეიტანოს მასში კორექტივები, რაც საკმაოდ ხშირად ხდება, მაგრამ უმთავრესი მახასიათებელი, კერძოდ ის, რომ ადამიანების ყოველგვარ, მათ შორის ეკონომიკურ აქტივობაზე უდიდეს ზეგავლენას ახდენენ ინსტიტუტები და ეკონომიკური კონტრაგენტები განიცდიან ინდივიდუალური და კულტურული გარემოებების ფუნდამენტალურ ზეგავლენას, ყველა ინსტიტუციონალისტისათვის უდავოა. ეს პრინციპი ერთნაირად მისაღებია, როგორც ძველი, ასევე ახალი ინსტიტუციონალიზმისათვის.

4. პოზიტიურია თუ ნორმატული ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია? ჯეფრი ჰოგსონის მიხედვით ვხედავთ, რომ პირველი პრობლემა, რომლის გადაწყვეტასაც ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია ცდილობს, არის მისი **პოზიტიური** ხასიათის დასაბუთება. ამავე დროს, ინსტიტუციონალისტებს კარგად ესმით, რომ ნორმატულისა და პოზიტიური ანალიზის სრული გაცალკეება ერთმანეთისგან შეუძლებელია.

მართლაც, პოზიტიური ანალიზის წარმოებისას, ნებისმიერი მკვლევარი გარკვეულ ფაქტებს ეყრდნობა და ემპირიულ მასალას იყენებს. ამ თვალსაზრისით ნეოკლასიკური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლები, რომელთათვისაც ამოსავალია ღირებულებათა სისტემა, რომელიც **რაციონალურობას, მაქსიმალიზმსა და წონასწორობას** ემყარება, თავიანთ კვლევებში, ცალკეული პრობლემების ანალიზისას, ფაქტიურ მასალას იყენებენ და ხშირად მათი გამოცალკეება ინსტიტუციონალისტებისგან გართულებულია. ასევე ინსტიტუციონალისტები, თავიანთ მსჯელობაში ეყრდნობიან ღირებულებებს, უფრო სწორად, გულისხმობენ მათ და საკუთარი მსოფლმხედველობიდან გამომდინარე ცდილობენ ახსნან მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების შინაარსობრივი მხარე.

ამგვარად, მიუხედავად იმისა, რომ პოზიტიური და ნორმატული ანალიზი ერთმანეთს გულისხმობს, ნებისმიერ ეკონომიკურ კვლევაში, ინსტიტუციონალისტური თეორიის ამოსავალია მისი უპირატესად პოზიტიური ხასიათი.

ინსტიტუციონალისტური თეორიის მიმდევრებს აინტერესებთ, როგორია ეკონომიკა დღეს, შინაარსობრივად რას წარმოადგენს მიმდინარე ეკონომიკური პროცესები. მაგრამ ამავე დროს კარგად ესმით, რომ არსებული მდგომარეობის დადგენა შეუძლებელია, თუ გარკვეულ ფასეულობათა სისტემას არ ეყრდნობი. მაგალითად, თუ დაადგინე, რომ

არსებობს სიღარიბე, ეს არ ნიშნავს იმას, რომ კარგია რომ სიღარიბე არსებობს და კვლავაც უნდა გააგრძელოს არსებობა, მაგრამ ისინი ერიდებიან იმის განსაზღვრას, თუ როგორი უნდა იყოს ის ეკონომიკა, სადაც სიღარიბე არ იქნება. ნორმატიული და პოზიტიური ანალიზის ასეთი ურთიერთდამოკიდებულება (ურთიერთშეღწევადობა) სრულიად არ ნიშნავს, რომ ეპისტომოლოგიური თვალსაზრისით ისინი განუყოფელია.

მას შემდეგ რაც **დავით ჰიუმმა** შენიშნა, რომ შეუძლებელია არსებულის ანალიზით დადგინდეს მორალური ნორმები, ლოგიკოსები შეთანხმდნენ, რომ განსჯიდან, რომელიც გამომდინარეობს მაკავშირებელიდან „არის“, გადასვლა განსჯაზე, რომელიც გამომდინარეობს მაკავშირებელიდან „უნდა“ - შეუძლებელია. ამ პრინციპს ჰიუმის გილიოტინასაც უწოდებენ და მას ფართოდ იყენებენ როდესაც ახდენენ ეკონომიკურ შეხედულებათა კლასიფიკაციას. ეკონომიკური ისტორიის ცნობილი მკვლევარი **მარკ ბლაუგი** შეეცადა, ამ პრინციპის გამოყენებით, პოზიტიური და ნორმატიული ეკონომიკური თეორიის მიმდევრების მიხედვით, ეკონომიკურ მეცნიერებაში არსებული მიმართულებების კლასიფიკაცია მოეხდინა.

ჰიუმის გილიოტინას ფართოდ იყენებდა ფილოსოფოსი **კარლ პოპერი** („ღია საზოგადოების“ თეორიის ავტორი და ჩვენთვის კარგად ცნობილი ჯორჯ სოროსის მასწავლებელი. ავტ.) და ბევრი სხვა მეცნიერი.

აგრეთვე მხედველობაშია მისაღები ის რომ:

1. ჰიუმის გილიოტინა ეპისტემოლოგიური მნიშვნელობის ფუნდამენტალური პრინციპია, რომელიც ეკონომიკური პროცესების ონტოგენეზის დადგენისას თავის მნიშვნელობას კარგავს, რადგან პროცესის ისტორიული ანალიზი არ საჭიროებს რაიმე წინასწარ განსაზღვრულ ფასეულობების სისტემის არსებობას;

2. ეკონომიკური თეორიის მხოლოდ პოზიტიურ მეცნიერებად წარმოდგენა ანიჭებს მას იდეოლოგიის შინაარსს, რადგან ეკონომიკური კვლევა ვერ იქნება თავისუფალი იმ ღირებულებათა სისტემისგან, რომელთა მატარებელიცაა მკვლევარი.

ამ მეთოდოლოგიური წანამძღვრებიდან გამომდინარე, ეკონომიკური ანალიზის დროს მუდმივად უნდა გვახსოვდეს ჰიუმის გილიოტინა და შევეცადოთ თავი დავალწიოთ საკითხისადმი დოქტრინარულ მიდგომას.

შესაბამისად, როდესაც დღეისათვის საქართველოში ავსტრიული სკოლის შეხედულებათა სისტემა ბატონობს, აკდემიურ წრეებში და ეკონომიკურ პოლიტიკაზე პასუხისმგებელი პირები ამ თეორიის საფუძველზე მოქმედებენ. მისი დებულებების უკრიტიკოდ, დროისა და დღეის მიმართებიდან გამომდინარე კორექტივების გარეშე, იგი პრაქტიკულად იდეოლოგიურ დოქტრინად იქცა და უდიდეს ზეგავლენას ახდენს პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებზე.

ამის მაგალითია 2011 წელს მიღებული „კანონი მეწარმეობის თავისუფლების შესახებ“, რომელმაც ქვეყანაში მიმდინარე ეკონომიკის ფუნდამენტალური საკითხები მიმდინარე პოლიტიკის სფეროს ფორმალურად ჩამოაშორა. ასეთი ინდოქტრინალური მიდგომა, შეუძლებელს ხდის ეკონომიკურ-პოლიტიკური პროცესი ჯანსაღ პოზიტიურ ანალიზს დაექვემდებაროს და ობიექტურად მიმდინარე ცვლილებების მისადაგება ყავლგასული ნორმებისა და ნორმატივების მიმართ ხდება. ის ფაქტი, რომ აღნიშნული კანონი საგადასახადო ნორმატივების ცვლილებას კრძალავს, განაპირობებს ამ აკრძალვით გამოწვეული შეზღუდვების სხვა ეკონომიკური მექანიზმებისა და ბერკეტების მეშვეობით კომპენსირებას, რაც მაკროეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირების დეფორმაციას იწვევს.

აქედან გამომდინარე, ჩვენთვის მნიშვნელოვანია პოლიტიკური „დოქტრინარობისგან“ განთავისუფლება და მიმდინარე პროცესების პოზიტიური ანალიზის საფუძველზე, ჩვენთან მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების შინაარსობრივი მახასიათებლების გარკვევა. ამგვარად გამოდის, რომ ეპისტემოლოგიურ საკითხს, პოზიტიურია თუ ნორმატიული ეკონომიკური თეორია, ეკონომიკურ პოლიტიკაში რეალური, ონტოლოგიური მნიშვნელობა ენიჭება და ამიტომ უდიდეს პრაქტიკულ მნიშვნელობას იძენს.

ეკონომიკური მეცნიერების პოლიტიკაზე ზემოქმედების საკითხმა წარმოშვა ის საერთო პოზიცია, როდესაც ეკონომისტები (არა მარტო ინსტიტუციონალისტები) ცდილობენ გაემიჯნონ ღირებულებით ანალიზს და მაკავშირებელი „უნდას“ ნაცვლად გამოიყენონ მაკავშირებელი „არის“. საქმე ისაა, რომ როდესაც ავსტრიული სკოლის წარმომადგენლებმა (**ადოლფ ვენგერი**) კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარეს ეკონომიკის ისტორიული სკოლის (**გუსტავ ფონ შმოლერი**) მიდგომები, გაემიჯნენ კონკრეტულ ისტორიულ პირობების შესწავლას და ამით შეეცადნენ დაეფუძნებინათ ეკონომიკური თეორია, როგორც მეცნიერება, როგორც კატეგორიათა ისეთი სისტემა, რომელიც ზოგადი იქნებოდა ნებისმიერი ეკონომიკური პრაქტიკისათვის, მიუხედავად მოცემული ეროვნული ეკონომიკური სინამდვილის, ისტორიული წანამძღვრებისა და სოციალურ-კულტურული თავისებურებებისა.

გერმანულმა ისტორიულმა სკოლამ ვერ გაუძლო ისტორიულ გამოცდილებას, იგი ჯერ გარდაიქმნა ახალ ისტორიულ სკოლად (**ვერნერ ზომბარტი**), ნაციტური გერმანიის დამარცხების შემდეგ, როგორც დამოუკიდებელი სამეცნიერო მიმართულება გაქრა და არსებობას განარძნობს მხოლოდ ცალკეული ეკონომისტების ნაშრომებში.

ამ საკითხზე ყურადღებას ვამახვილებთ იმის გამო, რომ:

1. დღეისათვის არიან ეკონომისტები, რომლებიც ინსტიტუციონალურ და ისტორიულ სკოლებს ერთ-

მანეთს უკავშირებენ და მიაჩნიათ, რომ მათ შორის საერთო საფუძველი არსებობს

2. ისტორიულმა სკოლამ, როგორც ნორმატულმა მიმართულებამ მიგვიყვანა ნაციზმთან და ამიტომ მასთან დაკავშირებული სხვა მიმართულებებიც თავის თავში გარკვეულ საშიშროებებს შეიცავენ.

მიგვაჩნია, რომ ინსტიტუციონალურ და ისტორიულ სკოლებს ის საერთო აქვთ, რომ ეკონომიკურ კონტრაგენტებს ისტორიულ, მოცემულ სოციალურ-კულტურულ გარემოებათა არეალში განიხილავენ, ხოლო კვლევის ობიექტის თვალსაზრისით პრინციპულად განსხვავებულ პოზიციებზე დგანან. რადგან ისტორიული სკოლისათვის შესწავლის საგანია ეროვნული ეკონომიკა, როგორც მთლიანი და მისი ანალიზის არეალი შემოიფარგლება მოცემული ქვეყნის პოლიტიკური საზღვრებით. ხოლო ინსტიტუციონალისტებისთვის კვლევის ობიექტი ინსტიტუტებია, მიუხედავად მათი პოლიტიკურ-გეოგრაფიული მდებარეობისა.

განსხვავებით ლიბერტარიანული ეკონომიკური თეორიებისაგან, რომლებიც ასაბუთებენ, რომ ეკონომიკა არის პრაქსიოლოგიური სამეცნიერო დისციპლინა, ინსტიტუციონალისტები მიიჩნევენ, რომ ისინი არ იძლევიან პოლიტიკურ რეკომენდაციებს, მხოლოდ ცდილობენ, ობიექტური ლოგიკის საფუძველზე, დაადგინონ საზოგადოების განვითარების აუცილებელი ნორმები და გაარკვიონ ინსტიტუტების ევოლუციური განვითარების მიმართულებები. ამასთან აღნიშნავენ, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებაში უაღრესად დიდია ამ თეორიის მნიშვნელობა. ეს ერთი შეხედვით უწყინარი მსჯელობა ხშირად დიდი ვნებათაღელვის საფუძველი ხდება. ამის მიზეზი კი ისაა, რომ უაღრესად რთულია იმის დაგენა, თუ რა ხდება ჩვენს გარშემო დროის მოცემულ მონაკვეთში.

5. ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის მრავალდისციპლინარული ხასიათი. როდესაც ეკონომიკური თეორიის მრავალდისციპლინარულ ხასიათზე საუბრობენ, მხედველობაში, ეკონომიკური პროცესების კვლევაში, სხვა მეცნიერებების მიღწევების გამოყენება აქვთ. ნათელია რომ მეცნიერებებს შორის შინაგანი მდგრადი კავშირები არსებობს და ხშირად ისინი ერთმანეთის კვლევის საგნებში იჭრებიან. შესაბამისად ჩნდება ახალი სამეცნიერო მიმართულებები, რომლებიც ორი, ან რამოდენიმე სამეცნიერო დისციპლინის ნაწილთა გაერთიანებით ყალიბდება.

მაგალითად, დღეისათვის საკმაოდ პოპულარულია ეკონომიკური თეორიისა და ფსიქოლოგიის სინთეზის შედეგად ჩამოყალიბებული ბიჰევიორული (ქცევითი) ეკონომიკა. მის ორ წარმომადგენელს **დანიელ კანემანს** და **რობერტ ტალერს** ნობელის პრემიებიც მიენიჭათ. ასევე ეკონომიკის ფუნქციონირების მექანიზმის ახალი სტრუქტურული ინსტიტუციური წარმონაქმნების მკვლევარს **ვერნონ სმიტს** მიენიჭა ნობელის პრემია. ამ მეცნიერულ

ავტორიტეტებს იმიტომ მოვიხსენიებთ, რომ ისინი არ არიან ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლები, მაგრამ ფსიქოლოგიური კვლევებით **დანიელ კანემანი ამოსტვერსკისთან** ერთად მივიდა ბიჰევიორული თეორიის საფუძველთან. ასევე **რობერტ ტალერი** თავის კვლევებში ეყრდნობა ადამიანების ქცევის იმ თავისებურებებს, რომლის საფუძველზეც ჩნდება რომელიმე ეკონომიკური ინსტიტუტისადმი ნდობა, ან ხდება მისი უარყოფა. ხოლო **ვერნონ სმიტმა**, სოციოლოგიური ექსპერიმენტების საფუძველზე, შეიმუშავა აუქციონების ჩატარების ახალი ფორმები და კონკურენციის თეორია იმით გაამდიდრა, რომ უჩვენა, ცალკეულ შემთხვევებში, კონკურენტულ პროცესებზე გეგმაზომიერი, წინასწარგანსაზღვრული მეთოდებით დადებითი ზემოქმედების შესაძლებლობები.

ეს ყველა ძალისხმევა ადასტურებს ინსტიტუციური თეორიის სწორ, შინაარსობრივ წარმოდგენას ეკონომიკის კვლევის საგანზე და მეთოდზე. ადასტურებს, რომ ეკონომიკური მოვლენები საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ერთიან გარსში არსებობენ და მათი კვლევა მხოლოდ აბსტრაქციების მეთოდით, კონკრეტულობიდან (მრავალმხრიობიდან) წმინდა ეკონომიკური შინაარსის მქონე მოვლენის გამოცალკევებით - კონტრპროდუქტიულია. აბსტრაქტიზების მეთოდი მაშინაა შედეგიანი და კვლევის უნივერსალური საშუალება, თუ იგი მიმართულია კონკრეტულისაკენ და წარმოდგენს აბსტრაქტულიდან კონკრეტულისაკენ აღმავლობას.

აბსტრაქტულის, ნაწილის, მახასიათებლის გამოყოფა მთელიდან, კონკრეტულიდან, მრავალმხრივიდან, თვითმიზანი კი არ არის, არამედ ამ კონკრეტულის სრულყოფილად შეცნობის აუცილებლობიდან მომდინარეობს.

ამ თვალსაზრისით, როდესაც კლასიკურ ეკონომიკურ კვლევებს ვაკვირდებით ვხედავთ, რომ თეორიები თვითკმარ ხასიათს იღებს. ასეთი აბსტრაქტიზებებით შექმნილი მოდელები, იმდენად აბსტრაქტულები არიან, რომ რეალობასთან საერთო აღარაფერი აქვთ.

მაგალითად, როდესაც ბაზრის წონასწორობას იხილავენ, შექმნილი მათემატიკური მოდელები მთლიანად განყენებულები არიან იმ რეალური საბაზრო ძალებისაგან, რომლებიც საბოლოო ჯამში განაპირობებენ საზოგადოებაში მიმდინარე პროცესების რეალურ შედეგებს. მაგალითად **ლეონ ვალრასის** საბაზრო წონასწორობის მოდელი, მიწოდება-მოთხოვნას შორის, დროში მიმდინარე ისეთ დამოკიდებულებას გულისხმობს, როდესაც სასურველი საქონლის ბაზარზე მოპოვება სრულეობით არაა დაკავშირებული დამატებით ხარჯებთან. იმდენია რამდენიც საჭიროა და აუცილებლად იყიდება. ანუ, რაც იწარმოება ის იყიდება და არავითარი სხვა პრობლემები ბაზარზე არ ჩნდება. ეს მაშინ, როდესაც ყველასათვის ნათელია, რა დრო და ენერგიაა საჭირო იმისთვის, რომ ჩამოყალიბებული

მოთხოვნების რეალიზაცია მოახდინო. იმის გამო, რომ მყიდველსა და გამყიდველს შორის ინფორმაცია ასინქრონული ხასიათისაა და სასურველი საგნის მოპოვებისთვის უამრავი დრო და სახსრები ეხარჯება მყიდველს, კლასიკური ეკონომიკური მოდელები ყოველივე ამისაგან აბსტრაქტიზებას ახდენენ. შესაბამისად პრობლემის შესწავლის არეალი ვინროვდება და ეკონომიკურ აგენტებს შორის შექმნილი ურთიერთობები დაიყვანება ყიდვა-გაყიდვის ფორმალურ აქტამდე. ეს მაშინ, როდესაც ნებისმიერი ეკონომიკური აქტი ისეთი საზოგადოებრივი კონკრეტულობაა (მრავალმხრიობაა), რომელიც გულისხმობს ადამიანთა შორის მეტოქეობას, რასაც კონკურენციას უწოდებენ და მხოლოდ ეკონომიკურ ასპექტში განიხილავენ, მაშინ როდესაც იგი გულისხმობს გამოვლენის ზნეობრივ, ფსიქოლოგიურ, სოციალურ და იურიდიულ მახასიათებლებსაც. ხოლო, თუ ამ მოვლენას შედარებითი დინამიკის (ევოლუციის) ასპექტში განვიხილავთ, ცხადად შევნიშნავთ, რომ ეს პროცესი სხვადასხვა ქვეყანაში განსხვავებული ისტორიული ტრაექტორიით ხორციელდება და ანთროპოლოგიურადაც საზოგადოების განვითარების ტენდენციებზე ახდენს მძლავრ ზეგავლენას.

ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის მიმდევრები ფართოდ იყენებენ თვითნებ კვლევებში მათემატიკურ აპარატს, რაც იმას მოწმობს, რომ კლასიკური ეკონომიკური თეორიის აბსტრაქტური მოდელები მათემატიკის გამოყენების შესაძლებლობებით კი არ არის განსაზღვრული, არამედ თვით ამ თეორიის შინაარსიდან გამომდინარეობს. ინსტიტუციონალისტები ცდილობენ ეკონომიკური პროცესი აღწერონ თავის კონკრეტულობაში, გარდა ეკონომიკურისა სხვა იმ ურთიერთობათა ზეგავლენების გათვალისწინებით, რომლებიც გამომდინარეობს მოქმედი კონტრაგენტების თანამშრომლობიდან და აქტიურად ზემოქმედებენ მათ ქცევაზე.

ამიტომ ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორია კვლევის პროცესში ფართოდ იყენებს სხვა მეცნიერებების მიღწევებს და ამით ამდიდრებს საკვლევი თემის შინაარსს. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ახალი ინსტიტუციონალიზმის წარმომადგენლები თვლიან, რომ ეკონომიკური თეორია იმდენად არ საჭიროებს სხვა მეცნიერებების მიღწევების შესწავლას, რამდენადაც სხვა სოციალური და ჰუმანიტერული მეცნიერებები საჭიროებენ ეკონომიკური თეორიის შესწავლას. მიგვაჩნია, რომ საკითხის ამგვარი დაყენება არ აუქმებს ინსტიტუციონალური კვლევების მრავალდისციპლინარულ ხასიათს, პირიქით ხაზს უსვამს ინსტიტუტების განვითარებაში ეკონომიკური შემადგენლის მნიშვნელობას. ეს შინაარსობრივად განსხვავებული საკითხია, რომელიც გამომდინარეობს ეკონომიკური თეორიის ღია სისტემური ხასიათიდან და ჩვენ შევეცდებით მასზე პასუხი ამ სტატიის მე-7-ე პუნქტში გავცეთ.

6. ინსტიტუტები - ეკონომიკური თეორიის კვლ-

ევის ძირითადი საგანი ტერმინის „ინსტიტუტი“ მრავალი განმარტება არსებობს. სემანტიკურად, ლათინური წარმოშობის სიტყვა *institutum* ითარგმნება, როგორც დადგენილი წეს-ჩვეულება, ადამი, აგრეთვე დაწესებულება ან რაიმე მოვლენის საფუძველი. ამ ტერმინის მრავალგვარი გამოყენება არსებობს. ანსხვავებენ იურიდიულ და სოციალურ ინსტიტუტებს. სასწავლო და სამეცნიერო დაწესებულებებსაც აღნიშნავენ ამ ტერმინით. ასე, რომ თვით ტერმინი **ინსტიტუტი** და მისი სემანტიკური შინაარსი ვერ დაგვეხმარება გავარკვიოთ, თუ რას გულისხმობენ ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლები, როდესაც მეცნიერებას უწოდებენ ინსტიტუციონალურ ეკონომიკას. უფრო სწორად, როდესაც ტორსტენ ვებლენის მონოგრაფია „უსაქმურთა კლასის თეორია: ინსტიტუტების ეკონომიკური ანალიზი“ გამოვიდა, დასაბამი მიეცა ინსტიტუტების ეკონომიკურ შესწავლას.

ერთი რამ იმთავითვე ცხადი გახდა, ვებლენი და მისი მიმდევრები ინსტიტუტებს, რომელსაც ისინი მიიჩნევენ ამ მეცნიერული მიმართულების კვლევის მთავარ საგნად, განიხილავდნენ, როგორც სოციალური ინსტიტუტების რიგის მოვლენებს და მათი მხოლოდ ეკონომიკური კვლევის ობიექტად გააზრება თითქმის შეუძლებელად მიაჩნდათ. თუმცა გამონაკლისს წარმოადგენს ფირმა, როგორც კორპორაციული კაპიტალის ფუნქციონირების ფორმა, რომელიც ინსტიტუციური ეკონომიკის შესწავლის მთავარ ობიექტს წარმოადგენს. მიუხედავად ამისა, ისტორიულ რეალობაში, ტორსტენ ვებლენის აზრით, ადამიანთა შორის მყარდება ურთიერთობები, რომლებიც თავისი არსით, ადამიანების მიერ ბუნების რესურსების მოპოვების, გადამუშავების და მითვისების პროცესი მრავალმხრივ ურთიერთობათა არსებობის სოციალური ფორმებია, რომლებიც წარმოგვიდგებიან, როგორც ინსტიტუტები. თავის მხრივ, ინსტიტუტები განიცდიან გარემოს, ტექნოლოგიების (ადამიანების ბუნებაზე ზემოქმედების) პროცესში მიმდინარე შრომის დანაწილების, საქმიანობის სპეციალიზაციის ზეგავლენას. შესაბამისად მათი ფუნქციონირების ხასიათიც იცვლება, რთულდება, იზრდება მათი მრავალგვარობა. გარდა ამის, როგორც **არმენ ალჩიანი** ამბობდა თავის დროზე, „ყველგანშედგენადი კონკურენცია სპობს შედარებით სუსტ ინსტიტუტებს და ზრდის იმ ინსტიტუტების სიცოცხლისუნარიანობას, რომლებიც უკეთესად წყვეტენ ადამიანების წინაშე არსებულ პრობლემებს“. (**Армен Алчян**, ციტირებულია დუგლას ნორტის ნაშრომიდან, „ინსტიტუტები, ინსტიტუციური ცვლილებები და ეკონომიკის ფუნქციონირება“ **Дуглас Норт 11. 15**).

ეკონომიკური ურთიერთობები მყარდება ერთმანეთისაგან გამოცალკევებულ სამეურნეო სუბიექტებს შორის, რომლებიც იღებენ ინსტიტუციურ ფორმებს. ადამიანები მუდმივ წინააღმდეგობაში არიან ამ ინსტიტუტებთან, რომლის შემადგენლო-

ბაშიც ისინი ეკონომიკური განვითარების ობიექტური პროცესის ძალით შედიან და ეს წინააღმდეგობა არის ინსტიტუტების შინაგანი არსებითი კავშირის გამოვლენა, რომელიც ხდება მისი განვითარების დიალექტიკის საფუძვლი. ინსტიტუტები აღმოცენდებიან როგორც სავალდებულო შეზღუდვები გამოცალკევებულ დამოუკიდებელ სუბიექტებისათვის. ადამიანები იღებენ ამ ინსტიტუტებს, როგორც ობიექტურობას, მათგან დამოუკიდებლად განვითარებად სოციალურ წარმონაქმნებს, რომლებიც განაპირობებენ მათი ეკონომიკური აქტივობის პირობებს.

დუგლას ნორტი ეკონომიკური ზრდის ისტორიული თავისებურებისადმი მიძღვნილ სტატიაში წერდა: რომ „ინსტიტუტები ეს არის წესები, მათი განხორციელების უზრუნველმყოფი მექანიზმები და ქცევის ნორმები, რომლებიც ადამიანებს შორის განმეორებად ურთიერთობებს სტრუქტურულ ფორმაში აყალიბებს. ამგვარად, ინსტიტუტები ეკონომიკური აგენტებისათვის განსაზღვრავენ და შემოფარგლავენ მოქმედების ალტერნატივათა სპექტრს.“ (**დუგლას ნორტი 11**).

სხვა მონოგრაფიაში, რომელიც ეძღვნება ინსტიტუტების როლს ეკონომიკის ფუნქციონირებაში, იგი წერს: რომ „ინსტიტუტები არის საზოგადოებაში არსებული „თამაშის წესები“, ანუ უფრო ფორმალურად რომ გამოვთქვათ, ადამიანის მიერ შექმნილი შემზღუდავი ჩარჩოები, რომლებიც განაპირობებენ ადამიანებს შორის თანამშრომლობას.“ (**დუგლას ნორტი 11**). ინსტიტუტების ასეთი წარმოდგენა გამომდინარეობს იმ დამოკიდებულებიდან, რომლებიც უჩნდებათ ადამიანებს, როდესაც ისინი ერთიანდებიან ინსტიტუტებში. ამასთან ეს შეზღუდვა ადამიანის თავისუფლებიდან და მისი მოქმედების არეალის სტრუქტურირების აუცილებლობიდან გამომდინარეობს.

ე.ი. ადამიანი ინსტიტუტების მიერ შეზღუდულია იმიტომ, რომ თავისუფალია და არა იმიტომ, რომ იგი შეზღუდულია და ინსტიტუტები უქმნიან მოქმედების რეგლამენტს. ხოლო თავისუფლება, მისი შენარჩუნება მოითხოვს ძალას, რომლის მატარებლებიც ეს ინსტიტუტებია. არ გამოვრიცხავთ, რომ შესაძლებელია და ასეთი ფაქტების მოწმე ვხდებით ხოლმე, როდესაც ძალა ენაცვლება თავისუფლებას და როგორც თავის დროზე **ბლუზ პასკალმა** სწორად შენიშნა, მთლიანად მოიცავს მას. ასეთი მოვლენებისაგან არასოდეს არა ვართ დაზღვეული და სწორედ ამიტომ ადამიანისა და ინსტიტუტების შინაგანი წინააღმდეგობები ხდებიან განვითარების საფუძველი. ადამიანი - ინსტიტუტის დიალექტიკური ერთიანობა განაპირობებს იმ ცვლილებებს, რომელიც საბოლოო ჯამში საზოგადოების დინამიზმის ევოლუციის მახასიათებლად გვევლინებიან.

ინსტიტუტები მოიცავენ ყველა შეზღუდვებს, რომლებსაც ადამიანები თავის თავს უწესებენ. მნიშვნელობა არა აქვს ინსტიტუტები ფორმალურია თუ,

არაფორმალური. ანუ, როგორ ფუნქციონირებენ დანერგილი და საზოგადოების მიერ აღიარებული წესების საუძველზე, თუ კონვენციურად, როგორც საზოგადოებრივი შეთანხმებები ქცევის წესების შესახებ. ასევე მნიშვნელობა არა აქვს, როგორ აღმოცენდნენ ისინი, ადამიანებმა გამოიგონეს, თუ ისტორიული მსვლელობის საფუძველზე ჩამოყალიბდნენ. ამიტომ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ინსტიტუტები, როგორც საზოგადოებრივი პირობითობები, რომლებიც თავისი შინაარსით **კონვენციურია**, ვითარდება დაუნერგელი „კანონების“ საფუძველზე, მაგრამ მკაფიოდ განსაზღვრავს საზოგადოებაში ადამიანის ქცევის წესებს, ისევე ზღუდავენ ადამიანის საქმიანობას, როგორც ის ინსტიტუტები, რომლებიც ადამიანებმა შექმნეს, მიანიჭეს მათ იურიდიული ძალა. მაგალითად: კონსტიტუცია, კანონები, სხვადასხვა საზოგადოებრივი და რელიგიური დანესებულებები, ან ისტორიული განვითარების შედეგად ჩამოყალიბდნენ, როგორც სათემო სამართალი.

საზოგადოების სტრუქტურირება ინსტიტუტების მეშვეობით, საზოგადოებაში ადამიანის აქტიური შემოქმედებითი საქმიანობის მოსაწესრიგებლად ჩნდება. ერთმანეთისგან გამოცალკევებული თავისუფალი მენარმეების გაჩენისთანავე, როდესაც მათ შორის აუცილებლობით მყარდება ზნეობრივ პრინციპებზე აგებული საქმიანი ურთიერთობები, იქმნება მესამე პირის მონაწილეობის აუცილებლობა. ეს მესამე პირი პასუხისმგებელია დაიცვას საკუთრებითი უფლებები, ყურადღება მიაქციოს ურთიერთობებში მონაწილე აგენტებს შორის წინასწარ დადებული შეთანხმებების დროულ შესრულებას.

თუ დავაკვირდებით ადათის სამართალი თანამედროვე სამართლისაგან, რომელიც ეყრდნობა სახელმწიფოს უფლებამოსილებებს, იმით განსხვავდება, რომ ყოველთვის გულისხმობს უზენაეს ძალას. აქ მესამე ძალა არ არსებობს, მაგრამ იგულისხმება. ამიტომ, იგი განიხილავს არა მხოლოდ ერთი აგენტის პრეტენზიას მეორეს მიმართ, არამედ ავლენს დამნაშავეს უფლისა და კაცის წინაშე. ამგვარად, მაშინაც კი, როდესაც სტრუქტურულად არ არსებობს, მესამე ძალა მონაწილეობს ადამიანთა შორის წარმოქმნილ ურთიერთობებში. შემდეგ, როდესაც იგი რეალურად ჩნდება, მონაწილეობას იღებს ინსტიტუტების სახით საზოგადოების სტრუქტურირებაში და აყალიბებს თავისუფალი ადამიანებისათვის ქცევის დიაპაზონის განმსაზღვრელ მოთხოვნებს.

საზოგადოების ასეთი სტრუქტურირება ბევრი ფაქტორით არის განპირობებული. მთავარი ისაა, რომ ადამიანის ქცევა, ნებისმიერი აქტივობა სისტემის ფუნქციაა, რომელიც თავისი არსებობით და გამოვლენის განსაკუთრებული ფორმით, ისტორიულ პროცესში ინდივიდის და კულტურის განვითარების შედეგად ყალიბდება. იმ აქტივობებისადმი, რომლებსაც ავლენს ინდივიდი, ან ადამიანთა ჯგუ-

ფები საზოგადოებაში, არ დაისმის კითხვა „რატომ“, რადგან ამ აქტივობის ატრიბუტია მოქმედი სუბიექტის მიზანი და მისადმი ისმება კითხვა „რისთვის“. შესაბამისად, თუ გვაინტერესებს ადამიანების აქტივობები ეკონომიკის სფეროში, უნდა ვიცოდეთ ის რეალური მოტივები რაც ანაპირობებს ასეთ და არა სხვაგვარ ქცევებს. ამიტომ დაშვება, რომ ადამიანები ეკონომიკის სფეროში რაციონალურები არიან და მუდმივად ისწრაფვიან შედეგების მაქსიმიზაციისკენ, საკითხის ეპისტემოლოგიური (შემეცნებითი) შეზღუდვაა, შესაბამისად შეზღუდულად წარმოაჩენს ამ ურთიერთობათა სისტემას რეალობაში, საგანთა ონტოგენეზისის თვალსაზრისით.

ეკონომიკური პროცესების ანალიზის დროს, როგორც წესი, მკვლევარები ცდილობენ თავი აარიდონ საზოგადოებაში წარმოქმნილ ისეთ მოვლენებს, რომლებიც არ გამომდინარეობენ რაციონალიზაციის პრინციპიდან. მაგალითად, ფარული მითვისების (ქურდობა, კორუფცია), პროდუქციის ფალსიფიკაციის, არაეკონომიკური ძალდატანებების და სხვ. საკითხებს არ განიხილავენ, როდესაც ცდილობენ ააგონ მეცნიერების კატეგორიათა სისტემა. მიიჩნევა, რომ ეს მოვლენები წარმოადგენს ერთგვარ პათოლოგიებს ეკონომიკის ჯანსაღ სხეულზე და ამიტომ მეცნიერების დიდი ყურადღების ღირსი არ არიან. ჩვენ კი ვფიქრობთ, რომ სწორედ ეს პათოლოგიებია ის მოვლენები, რომელთა ანალიზითაც შეგვიძლია დავინახოთ განვითარების რეალური გზა. რადგანაც ეს ეგრეთ წოდებული „პათოლოგიები“, რეალურად ადამიანთა აქტივობის შედეგებია და ამ აქტივობათა მოტივაციის საფუძვლებს გვიჩვენებენ.

როდესაც გვინდა ეკონომიკური მოვლენები და პროცესები დავინახოთ მთლიანობაში, მათთვის დამახასიათებელი პათოლოგიების ზემოქმედების გათვალისწინებით, საჭიროა ერთდროულად დავსვათ ორი კითხვა:

- 1) როგორი იქნებოდა ნორმალური მდგომარეობა, რომელიც სისტემის განვითარებას შეუწყობდა ხელს;
- 2) თვით ეს პათოლოგია რა მოვლენაა, რა მიზეზ-შედეგობრივი კავშირებითაა განპირობებული მისი აღმოცენება.

საკითხისადმი ასეთი მიგომით ვრჩებით პოზიტიური ანალიზის სივრცეში და პასუხს ვცემთ საჭირობოროტო საკითხს, რომელიც სრულიად უპასუხისმგებლოდ არის გადამისამართებული სისხლის სამართლის სფეროში.

სისტემები სადაც ადამიანების აქტივობები ხორციელდება განვითარების ციკლების თანმიმდევრობით განიცდიან ევოლუციას. ჰომეოსტაზი, განვითარების ციკლი, სისტემების ურთიერთზემოქმედების საფუძველზე მიმდინარეობს. ასეთი მდგომარეობა განაპირობებს დადებით უკუკავშირს, რომლის გავლენითაც სისტემების დივერგენტული

განვითარება ხდება თავსებადი და ურთიერთ ხელშემწყობი. მაგრამ იგი შედარებით სუსტ და დაბალი განვითარების სისტემებს არ უტოვებს დამოუკიდებლად ევოლუციონირების საფუძველს.

ასეთი საშიშროებების თავიდან აცილების მიზნით სისტემები შეიმუშავენ დამცავ მექანიზმს, რომელიც უარყოფითი უკუკავშირის ფორმას იძენს და ორგანულად ერთდება სისტემის ჰომეოსტაზში და განაპირობებს მის მდგრადობას გარემოსადმი. ასეთი უარყოფითი უკუკავშირის ფუნქციას ასრულებენ ინსტიტუტები, რომლებიც შეგნებულად, მიზანდასახულად ჩამოყალიბებული „თამაშის წესები“-ა, სისტემას უნარჩუნებენ საკუთარი განვითარების პირობებით გამოიმუშაოს გარემოსთან შეგუების (ადაპტაციის) უნარი. ამიტომ ინსტიტუციონალისტები მეცნიერების უამრავი შეხსენებები იმის თაობაზე, რომ საზოგადოების განვითარების საფუძვლებს ქმნიან ის ინსტიტუტები, რომლებიც წარმოადგენენ ამ საზოგადოებრივი სისტემის სტრუქტურულ ერთეულებს, სრულიად სამართლიანია და მრავალი მეცნიერების კვლევის ერთიან შედეგს წარმოადგენს.

როდესაც განვიხილეთ ინსტიტუტები და მათი მნიშვნელობა საზოგადოების განვითარებაში, შევნიშნეთ, რომ განვითარების ციკლს, ჰომეოსტაზს, ინსტიტუტები ანიჭებენ მდგრადობას და ამავე დროს თავადვე არიან გარემოსთან სისტემური ადაპტაციის საშუალებებიც. ევოლუციური დინამიკის პროცესში ინსტიტუტები, როგორც განვითარების უმთავრესი სუბიექტები ხდებიან, ადამიანების ზემოქმედების ობიექტებიც. ეს კი ნიშნავს, რომ პიროვნებისა და მისი აქტივობის გამოვლენის არეალის, ინსტიტუტების ერთიანობა არის ის დიალექტიკური ერთობა, რომელიც შინაგანად წინააღმდეგობრივია და ქმნის განვითარების საფუძველს, ამავე დროს გვევლინება ამ განვითარების საწყის მიზეზად. ამიტომ სამართლიანად მიგვაჩნია შენიშვნა, რომ საბოლოო ჯამში, ნებისმიერი საზოგადოება ისეთია, როგორ ინსტიტუტთა ერთიანობასაც წარმოადგენს იგი. ამიტომ ცალკეული საზოგადოებების განვითარების ისტორიული ტრაექტორიები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სწორედ ინსტიტუტების არსებობისა და მათ შორის ჩამოყალიბებული იერარქიული დამოკიდებულებების თავისებურებებით.

7. ეკონომიკის, ღია სისტემური ხასიათი. ეკონომიკა მოიცავს სამართლებრივ, პოლიტიკურ, სოციალურ და სხვა ხასიათის მოვლენებსაც, ამიტომ ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემა ვერ იქნება დახურული. ახალი ინსტიტუციონალისტები თვლიან, რომ ეს თეზისი რამდენადმე შესაცვლელია. დღეისათვის ეკონომიკური პროცესები საერთო სისტემური განვითარების განმსაზღვრელი მახასიათებლები ხდებიან. ასეთმა დამოკიდებულებამ ზოგიერთი მკვლევარი, მაგალითად **ჯონ ბეიკერი**, „ეკონომიკური იმპერიალიზმის“ თეორიის შექმნა-

მდეც კი მიიყვანა. ეს თეორია გულისხმობს, რომ ეკონომიკური მომენტები ყველა სოციალურ მოვლენაშია შესამჩნევი და ხშირად მათ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭებათ საკუთრივ ამ მოვლენების განვითარებაში.

მან შექმნა ქორწინების ეკონომიკური თეორია, სადაც ერთგვარი აბსტრაქციის მეტოქით დაასაბუთა, რომ ნებისმიერი ქორწინების წინაპირობაა მომავალი ოჯახის არსებობა-განვითარების ეკონომიკური პარამეტრების დადგენა. მისი ეს თეორია გვასწავლის, რომ მუსულმანურ ქვეყნებში არებულ მრავალცოლიანობასა და ქრისტიანულ ქორწინებას შორის განსხვავება განპირობებულია საკმარისობის პრინციპიდან გამომდინარე. მუსულმანი მეორე და მესამე ცოლით ავსებს იმ დანაკლისს, რომელიც მას ექნებოდა ერთი ცოლის ყოლის შემთხვევაში. ხოლო ევროპელისათვის ერთი ცოლი სრულიად საკმარისია. ამიტომ ოჯახის ეს ორივე ფორმა ეკონომიკური პროცესებით არის დეტერმინირებული. მისი აზრით, ასევე, ეკონომიკური მაქსიმუმის მეთოდი უნდა დაედოს საფუძვლად ადამიანებისათვის თავისუფლების აღკვეთას. ეს იმიტომ, რომ არიან ადამიანები რომლებსაც ძალიან ეშინია ციხის და თანახმა არიან დიდი საზღაური გადაიხადონ, ოღონდ არ მოხვდნენ საპატიმროს საკანში. ჯონ ბეიკერის ეს თეორიული მოსაზრება კარგად იქნა გამოყენებული 2005 - 2011 წლების საქართველოს სისხლის სამართლის პრაქტიკაში, როდესაც გამამართლებელი განაჩენის რაოდენობა მხოლოდ 0.5%-ს შეადგენდა და გასამართლებულთა უმრავლესს პატიმრობის ნაცვლად პირობითი სასჯელი ეფარდებოდა. ამიტომ ეკონომიკური თეორია, **ჯეიმს ბეკერის (Джеймс Беккер 7. 3)** მიხედვით, სხვა სოციალურ მეცნიერებათათვის კვლევის მეთოდია.

ეკონომიკური იმპერიალიზმის წინააღმდეგ პირველებმა ინსტიტუციური თეორიის წარმომადგენლებმა გაილაშქრეს. კერძოდ **რონალდ კოუზმა** შენიშნა, რომ ასეთ შემთხვევაში ეკონომიკური მეცნიერება უარს ამბობს საკუთარი კვლევის ობიექტის შესწავლაზე. ის უსაგნოდ რჩება (**Рональд Коуз 9.2**), აქედან გამომდინარე შედეგებით. მაშინ, როდესაც ისეთ სოციალურ ინსტიტუტს, როგორიცაა ფირმა, ვერცერთი სხვა მეცნიერება ვერ შეისწავლის. ასევე, საბაზრო მექანიზმების ფუნქციონირებისათვის აუცილებელი ინსტიტუტები ვერ იქნებიან, გარდა ეკონომიკური მეცნიერებისა, სხვა დისციპლინათა კვლევის საგანი.

კლასიკური ეკონომიკური თეორია მიიჩნევს, რომ ადამიანები საქმიანობენ მათთვის ჩვეულ გარემოში და ეკონომიკური პროცესის შესწავლისას არა აქვს მნიშვნელობა, რა ქცევის განსაკუთრებული ფორმები ახასიათებთ მათ. მართალია კლასიკური სკოლაც უშვებს ეკონომიკის სფეროში მოქმედების ერთგვარ შეზღუდვებს, მაგრამ ისინი იმდენად უმნიშვნელოა, რომ მათ გარეშე შესაძლებელია ნებისმიერი საკითხის განხილვა. ყველაზე ფართოდ

და სრულყოფილად კლასიკური ეკონომიკური თეორიის შეზღუდვები ჩამოაყალიბა **სიდნი უინტერმა**, რომლის შეხედულებებსაც გავეცანით დუგლას ნორტის მონოგრაფიის რუსულენოვანი თარგმანის საშუალებით. (**Дуглас Норт 11.37**). სიდნი უინტერის აზრით კლასიკური ეკონომიკური თეორიის მიხედვით:

1. ეკონომიკური სამყარო განიხილება მუდმივად წონასწორობაში მყოფ დოვლათის შექმნისა და განაწილების პროცესად;

2. ეკონომიკურ სფეროში მოქმედი „აქტორები“ (ამ შემთხვევაში მოქმედი პირები. ავტ.) მუდმივად ერთგვაროვან, მსგავს სიტუაციაში იმყოფებიან;

3. ინდივიდებს აქვთ მყარი პრიორიტეტები, მათ იციან რა არის მათთვის უმჯობესი და ამიტომ მათი არჩევანი გამომდინარეობს ამ უმჯობესობის კრიტერიუმიდან;

4. ნაცნობ სიტუაციაში, ნებისმიერ ინდივიდს აქვს უნარი შენიშნოს (აღმოაჩინოს) მისთვის მაქსიმალურად სასარგებლო. ასევე ხდება ფირმების კონკურენციის დროს;

5. ვერ დამყარდება ისეთი წონასწორობა, როდესაც ინდივიდები ვერ შეძლებენ მიიღონ თავიანთის უმჯობესი;

6. რადგანაც ეკონომიკური სამყარო წონასწორობაშია, ან ახლოა წონასწორობასთან, იგი ზემოქმედებს მაქსიმალურად ყველა ინდივიდზე;

7. მარტივად ხდება, წონასწორობის ზოგადი კანონზომიერებების მეშვეობით, თვითოეული ინდივიდის ადაპტაცია საბაზრო გარემოში, მისი დეტალების გათვალისწინებით.

როგორც ვხედავთ, ასეთი მიდგომა ეყრდნობა რამოდენიმე დაშვებას, რომელთა შორის უმთვრესია ის, რომ, ბაზარი მუდმივად წონასწორობაშია და მოვლენები „აქ“ და „ახლა“ არ განიხილება. ეს ნიშნავს, რომ, რაც ინარმოება ის იყიდება. მიწოდება მოთხოვნა მუდმივად დაბალანსებულია. ამასთან სქონლის და მომსახურების რეალიზაციაზე ხარჯები არ გაიწევა. ინსტიტუციონალისტები კი ამ შემთხვევაში ეყრდნობიან **რონალდ კოუზის** ნაშრომებს და მიიჩნევენ, რომ საბაზრო წონასწორობის განხილვა ტრანსაქციური დანახარჯების გარეშე, არა სამართლიანია, რადგან მოწყვეტილია რეალობას. შეუძლებელია განხორციელდეს საქონლის ან მომსახურების რეალიზაცია ტრანსაქციული დანახარჯების გარეშე. ასევე, უახლოეს პერსპექტივაშიც კი შეუძლებელია ეკონომიკურმა აგენტებმა გაითვალისწინონ უცაბედად მომხდარი ცვლილებები მიწოდება მოთხოვნის სფეროში.

ტრანსაქციური დანახარჯების შესახებ **რონალდ კოუზის** მიერ ჩამოყალიბებული თეორია, რომელიც ცნობილია **კოუზის თეორემის** სახელით, ასაბუთებს, რომ თუ საკუთრების უფლებები სამართლიანად და მკაფიოდაა განსაზღვრული, ხოლო ტრანსაქციური დანახარჯები უდრის ნულს, მაშინ მოქმედი ეკონომიკური ერთეულის გასხვისების შემთხვევაში

ეკონომიკური ეფექტიანობა არ იცვლება.

ბოლო 20-30 წელია, რაც კოუზის ეს თეორემა და საერთოდ ტრანსაქციული დანახარჯების შესახებ თეორია უაღრესად პოპულარული გახდა. ტრანსაქციული დანახარჯები უდრიდეს ნულს, ინსტიტუციონალისტებს დაუშვებლად მიაჩნიათ. გარდა ამისა შესამჩნევია, რომ პროდუქციის დამზადებასა და რეალიზაციაზე საჭირო ტექნოლოგიურ დანახარჯებს ხშირად, თანამედროვე პირობებში, ტრანსაქციური დანახარჯები აჭარბებს, რომელიც სრულებით არ გულისხმობს მხოლოდ ეკონომიკური პროცესის უზრუნველყოფას.

გარდა ამისა, კლასიკური ეკონომიკა ვერ პასუხობს, ჯერ კიდევ საუკუნის დასაწყისში წამოჭრილ, „ბაზრის ჩავარდნის“ პრობლემას. სწორედ ასეთმა ბაზრის ტოტალურმა ჩავარდნებმა დეპრესიის პერიოდში წარმოქმნა ეკონომიკაში სახელმწიფოს ჩარევის აუცილებლობის საკითხი, რომლის შედეგადაც კლასიკურ თეორიას გამოეყო კეინსიანელობა, დამოუკიდებელი მიმართულების სახით. კლასიკური ეკონომიკური თეორიისათვის უცხოა ასეთი „ჩავარდნებიდან“ გაამოსვლის მექანიზმების შესწავლა, რადგან დაკავშირებულია ეკონომიკაში არასაბაზრო ჩარევებთან, რაც სრულიად ზედმეტია, რადგან ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, ბაზარი კვლავ დაუბრუნდება წონასწორულ მდგომარეობას.

ინსტიტუციონალისტები კი, ისე როგორც კეინსიანელები თვლიან, რომ ადამიანი მოკვდავია და ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში გაუჭირდება ელოდოს ამ წონასწორობის აღდგენას. როგორც ამჟამად კორონა ვირუსის პანდემიის შედეგებიდან ვხედავთ, ეკონომიკური სუბიექტები არა თუ მომხრე არიან სახელმწიფოს ჩარევისა ეკონომიკაში, არამედ მიითხოვენ ასეთ ჩარევებს ბიზნესის გადასარჩენად. გარდა ამისა, ამჟამად მეტად აქტუალური სოციალური დანახარჯების პრობლემა, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება მთელ მსოფლიოში სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლას, ადგილს ვერ პოულობს კლასიკურ ეკონომიკურ თეორიაში. ასევე უაღრესად მნიშვნელოვანია, ექსტერნალიების საკითხიც, რომელთა გარეშეც ვერ მიიღწევა ის საერთო საზოგადოებრივი ეკონომიკური ეფექტიანობა, რომელიც ნებისმიერი საზოგადოების მიზნობრივი ნიშნულია.

ამგვარად ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის წარმომადგენლებს მტკიცედ სჯერათ, რომ „ბაზრის ჩავარდნის“, სოციალური კაპიტალის ფორმირებისა და ჰუმანური კაპიტალის განვითარებისთვის საჭირო ექსტერნალიებისათვის განეული დანახარჯების შესწავლის გარეშე, ეკონომიკური თეორია, სულ მცირე, სრულყოფილი ვერ იქნება. ამიტომ აუცილებელია რეალური ეკონომიკური პროცესების ანალიზი, მჭიდროდ იყოს დაკავშირებული სხვა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სისტემებთან. ასეთი ძლიერი კავშირურთიერთობე-

ბის გარეშე შეუძლებელია სრულყოფილად შევისწავლოთ საზოგადოების განვითარების ეკონომიკური საფუძვლები.

8. ინსტიტუტების ზემოქმედება ადამიანის ქცევაზე. ტორსტენ ვებლენის აზრით, „ადამიანის მოთხოვნები და სურვილები, მიზნები და ამოცანები, გზები და საშუალებები, ინდივიდის ქცევის მასშტაბი და საზრისი ინსტიტუციური ცვლადის ფუნქციაა და ამიტომ უაღრესად რთული და არა სტაბილურია.“ (**Торстен Веблен 8.167**). მივაქციოთ ყურადღება ფრაზას, „ინდივიდის ქცევის მასშტაბი და საზრისი ინსტიტუციური ცვლადის ფუნქციაა“, გასაგებად ამბობს ვებლენი, რომ ადამიანის ქცევა თავისი მასშტაბით (მოქმედების დიაპაზონით) და საზრისით (როგორ განიმარტება, გამოითქმება), ინსტიტუტის მიერ განისაზღვრებიან. მისი ეს ხედვა სრულ თანხვედრაშია უდიდესი ეტოლოგის კონრად ლორენცის სტატიის დასაწყისში მოყვანილ დებულებასთან, რომ ადამიანის ქცევა არის მთელი საზოგადოებრივი სისტემის ფუნქცია. ასევე „ინსტიტუტები და ადამიანების ქცევები ერთმანეთს ავსებენ, ამავე დროს წინააღმდეგობაში არიან, სოციალურ პროცესში ისინი მუდმივად იმარჯვებენ ერთმანეთზე.“ (**Volton Hamilton 5**) ადამიანისა და ინსტიტუტების დიალექტიკური ერთიანობა ქმნის მათი დაპირისპირების წინააღმდეგობრივ ხასიათსაც, რომელიც მთლიანად საზოგადოებრივი განვითარების საფუძველი ხდება.

ჩვენ ადრეულ ნაშრომში ვწერდით, რომ „ეკონომიკური სისტემის ცალკეული ელემენტები, ისინი, რომლებსაც გვინდა მნიშვნელობა მივანიჭოთ, სახელი დავარქვათ, გვეძლევიან მხოლოდ **ინტროსპექციულად**, რადგან ისინი, გარდა იმისა, რომ არსებობენ როგორც მუდმივად განმეორებადი, და ამავე დროს ცვალებადი ფაქტები, ფსიქიკაზე მოქმედ რეალობებსაც წარმოადგენენ და შესაბამისად დამკვირვებლის რეფლექსიისაგან არ არიან თავისუფალი.“ (**დ.აკობიძე, 1.9**). ამავე დროს ინტროსპექციული, რაიმე ეტალონებისა და ინსტრუმენტების გარეშე დაკვირვება, ერთი და იგივე საკვლევ ობიექტს, დამკვირვებლის პოზიციონირებიდან გამომდინარე, სხვადასხვაგვარად წარმოგვიდგენს. შესაბამისად ერთიდაიგივე საგანი, მოვლენა დამკვირვებლის მსოფლმხედველობიდან და სოციალური სტატუსიდან გამომდინარე სხვადასხვა ზნეობრივი არგუმენტის სახით გვეძლევა. კლასიკური ეკონომიკური თეორია, მარტივად გვანთავისუფლებს ამ სირთულიდან და ყოველივეს აქცევს ერთ გაანზომილებაში, ადამიანის რაციონალური ქცევის სტანდარტში. ჩვენ კი მრავალფეროვანი ყოველდღიურობა გვარწმუნებს, რომ ასე სრულებითაც არაა და ჩვენი ქცევა განპირობებულია იმ მიზეზ შედეგობრიობის ჯაჭვით, რომელსაც ქმნის მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილების რთული პროცესი. მაგრამ, საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სტრუქტურირების შემთხვევაში, როდესაც ადამიანის აქტივობის პირველად გარემოს

ინსტიტუტები ქმნიან, ადამიანების ქცევა ექვემდებარება იმ შეზღუდვებს, რომლებიც ინსტიტუტების ფარგლებში მოქმედების დადგენილი წესებითაა განსაზღვრული და ამიტომ იგი ვეღარ იქნება სრულად ინტროსპექტიული. არსებული სტანდარტები (ეტელონები) და ის ინსტრუმენტები, რომელთა საშუალებითაც ხორციელდება ძალისხმევები მატერიალური დოვლათის შექმნისა და განაწილების პროცესში, იძლევა საშუალებას განსჯის არეალი გაფართოვდეს, ამ სტანდარტებისა და ინსტრუმენტების ანალიზით.

ეკონომიკური სიტემა მთლიანად და მისი ცალკეული სტრუქტურული ელემენტები სპონტანურად არ ჩნდება, იგი ხანგრძლივი ისტორიული პროცესის შედეგია, ამიტომ ადამიანი მისთვის ჩვეულ და ნაცნობ კულტურულ გარემოში იჩენს აქტივობას. ამგვარად, ეკონომიკური სისტემის, ისე როგორც მისი რომელიმე სტრუქტურული ელემენტის ფორმირება და განვითარება მიმდინარეობს საზოგადოების ევოლუციურ პროცესში. ეს კი განაპირობებს მასში მონაწილე სუბიექტების განწყობის მომზადებას, **პრაიმიზს**.

ე.ი. არსებობს ინსტიტუტი, არსებობს სუბიექტი, რომელიც მზადაა ამ ინსტიტუტში მონაწილეობისათვის და არსებობს გარემოება, რომელიც ქმნის მათი შეერთების სიტუაციას. მართლაც ადამიანები მუდმივად მიისწრაფვიან ასეთი ინსტიტუტებისადმი და გარკვეული პოცედურების გავლის შემდეგ ერთვებიან მათ საქმიანობაში. ისინი ამისათვის წინასწარ ემზადებიან. მეტიც, მუდმივად ჩნდება სიტუაციები, როდესაც მოითხოვენ დასაქმებას, ამ მოტივიდან გამომდინარე არსებული ინსტიტუტების გაფართოებას ან ახლების გახსნას. ეს მეტყველებს იმაზე, რომ ადამიანები განწყობილნი არიან იმ ტიპის შეზღუდვებისადმი, რომელიც დამახასიათებელია ინსტიტუტებისათვის.

ამგვარად, ადამიანის ქცევა არის მთელი საზოგადოებრივი სისტემის ფუნქცია, რომელიც თავისი არსითა და გამოვლენის განსაკუთრებული ფორმებით ისტორიული განვითარების შედეგად აღმოცენდება (**Конрад Лоренц 10.65.**) და ხორციელდება უშუალოდ ამ ადამიანის ძალისხმევით, მოცემულ კულტურულ-ისტორიულ გარემოში. ამგვარად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საზოგადოება ადამიანების სისტემური ერთობაა, რომელიც ინსტიტუტების საშუალებით არის სტრუქტურირებული და ამიტომ პიროვნების ხანგრძლივი, მრავალჯერადი ურთიერთობა სხვა პირებთან შესაძლებელია მხოლოდ ინსტიტუტების მეშვეობით. მართალია, პიროვნების არსებითი მონაწილეობის გარეშე ვერცერთი ქცევა ვერ განხორციელდება, რადგან, „ქცევა აქტივობაა და სუბიექტის არსებითი მნიშვნელობის გათვა-

ლისწინების გარეშე მისი წვდომა სრულიად შეუძლებელია“. (**დიმიტრი უზნაძე 2. 35**). ამიტომ ეკონომიკური მოვლენებისა და პროცესების შესწავლა პიროვნების ქცევის განმსაზღვრელი მოტივების გაარეშე, ვერ მიგვიყვანს საკითხის არსის წვდომასთან.

სტატიის დასასრულს გვინდა შევნიშნოთ, რომ აქ წარმოდგენილი საკითხების პოლემიკური ხასიათისა და დასმული პრობლემების სირთულის გამო, მოცემულ ფორმატში შეუძლებელი იყო ამომწურავად გვესაუბრა და მოგვეყვანა დამატებითი არგუმენტები, რათა მკითხველს უფრო სრული წარმოდგენა შექმნოდა ინსტიტუციური ეკონომიკური თეორიის შესახებ, მაგრამ ვაცნობიერებთ იმასაც, რომ სტატიის შესავალში გამოკვეთილი მიზნები მიღწეულია და დაინტერესებული ადამიანები შეძლებენ COVID 19-ის მიერ დეფორმირებულ ურთიერთობათა გაჯანსაღებისათვის საჭირო რეკომენდაციები ამოიკითხონ.

ციტირებული ლიტერატურა:

1. იაკობიძე დავით. ფარული მითვისება და ქუჩის სუბკულტურა (ეკონომიკურ-ანთროპოლოგიური ნარკვევი). თბილისი: 2018, გვ. 9;
2. უზნაძე დიმიტრი. ადამიანის ქცევის ფორმები. თბილისი, 2007, გვ. 35.
3. მალაშხია გიორგი. უქმი ეკონომიკა. კაცობრიობის ცხოვრების უკეთურობა. ეკონომიკური თეორიის კრიტიკიდან. თბ.: „უნივერსალი“, 2014;
4. მენაბდე-ჯობაძე ელენე. „ინსტიტუციური ეკონომიკა“. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სასწავლო კურსის პროგრამა (სილაბუსი). 2020 წ.
5. Hamilton Walton. The Institutional Approach to Economic Theory. 1919;
6. Hodgson Geoffrey M. What is the Essence of Institutional Economics? *Economic Issues*. 2000, vol. 34. P.317-338;
7. Беккер Джеймс. Экономический анализ и человеческая поведения. М., 1993, гв. 12;
8. Веблен Торстен. Теория праздного класса: экономическое исследование институции. М: Мысль, 1984. гв.65;
9. Коуз Рональд. Природа фирмы. М., 2007, гв. 2;
10. Лоренц Конрад. Восемь смертных грехов цивилизованного Человечество. М.1994;
11. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М., 1996, гв.18;
12. Норт Дуглас. Институты и экономический рост: историческое ведение. М., 1989, гв. 5;
13. Остром Елино, „Постановка задачи исследования институтов“. М: „Экономическая политика“, 2006, N6, ст. 38;